YENİ BULGAR TÜRKÇESİ DÖNEMİNİN KAYNAKLARI
II. EDEBÎ KAYNAKLAR: I
1769 TARİHLİ ALTI DİZE YA DA İLK ÇUVAŞ ŞİİRİ

Oğuzhan DURMUŞ[*]

ÖZET

Çuvaşçanın tarihsel bir gramerini yazabilmek için, bu dilin tarihî gelişim çizgisine sadık kalmak gerekmektedir. Bu güne kadar, Çuvaşçanın Modern ve Orta Bulgar dönemleri ana hatlarıyla tanımlanmıştır. Ancak, bu dilin Yeni Bulgar dönemine ait çalışmalar maalesef yeterli düzeyde değildir.

Eldeki yazı, Çuvaşçanın Yeni Bulgar dönemine ait dil incelemelerine esas teşkil etmek amacıyla bu dönemin kaynaklarını ortaya koymayı amaçlayan Yeni Bulgar Türkçesi Döneminin Kaynakları serisinin ikinci kısmı olan edebî kaynaklar dizisinin ilkidir.

1769 tarihinde yayımlanan altı dizelik bu şiir Modern Çuvaş edebi dilinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Yazıda orijinal metin, Modern Çuvaşça biçimi, transkripsiyon ve Türkiye Türkçesine aktarımı verilmiştir. Ayrıca metnin bir dizini de yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çuvaşça, Yeni Bulgar Türkçesi Dönemi, Edebi Kaynaklar, 1769 tarihli altı dizelik şiir.

[*]Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oguzdur@gmail.com

SOURCES OF NEW BULGAR TURKISH PERIOD II. LITERARY SOURCES 1: SIX-VERSE POEM PUBLISHED IN 1769 OR FIRST CHUVASH POEM

ABSTRACT

In order to write a historical grammar of Chuvash Language, it is needed to be loyal to the historical progress of this language. Up to now, the middle and modern Bulgarian periods of Chuvash Language have been defined with its outlines. However, the studies related to the New Bulgarian period unfortunately aren't sufficient enough.

The writing available is the first of the literary sources series which is the second part of New Bulgarian Turkish Period Sources Series aiming to present the sources of this period for the purpose of being a basis for the language studies belonging to the New Bulgarian of Chuvash Language.

This six-line poem published in 1796 has been accepted as the beginning of the Chuvash Literary Language. The original text, the modern Chuvash Language version, its transcription and converted form of the Turkish version are given. In addition to that, an index of the text has been given and language features have been assessed as well.

Key Words: Chuvash, New Bulgar Turkish Period, Literary sources, Six-line poem published in 1769, First poem in Chuvash.

Modern Bulgar Türkçesi ya da *Modern Oğur Türkçesi* şeklinde de adlandırabileceğimiz Eski Batı Türkçesinin yegâne temsilcisi durumunda olan Çuvaşça, Türk dil tarihi araştırmalarında kilit noktası konumundadır. Zira Türk dili tarihinin birçok probleminin çözümünde ilk başvuru alanlarının başında Çuvaşça gelmektedir.

A. Róna-Tas, Çuvaşçanın dil tarihini konu edinen *"The Periodization and Source of Chuvash Literary Language"* adlı makalesinde Çuvaşçayı tarihsel olarak dönemlere ayırmıştır. Araştırmacı, görece yeni *Çuvaş* kelimesindense tarihsel bakımdan

önemi olan *Bulgar* terimini kullanmayı yeğlemektedir. Konunun uzmanlarınca da genel kabul gören Róna-Tas'ın bu tasnifine şimdiye kadar ciddi manada herhangi bir itiraz gelmemiştir.

Bu tasnife göre Bulgar Türkçesi şu dönemlere ayrılmaktadır:

I. ***ANA BULGARCA,*** Geç Ana Türkçe birliği döneminde gelişmiştir. Bu süreç, MÖ 1. yüzyıldan MS 4. yüzyılın başına değin sürmüştür.

II. ***ESKI BULGARCA,*** kendi içinde *Erken Eski Bulgarca* ve *Geç Eski Bulgarca* şeklinde iki alt döneme ayrılır.

Erken Eski Bulgarca, MS 4. yüzyılın ortalarında Kazakistan'da *Onogur-Bulgar* kabilelerinin ortaya çıkmasından başlayarak Büyük Bulgar İmparatorluğu'nun dağıldığı 670 yıllarına kadar sürer.

Geç Eski Bulgarca ise, kendi arasında iki alt döneme daha ayrılabilir: *I. Geç Eski Bulgarca* ve *II. Geç Eski Bulgarca.* I. Geç Eski Bulgarca dönemi, Balkanlarda yaşayan Bulgarların Slavlaştığı 9. yüzyılın sonlarına kadar sürer. II. Geç Eski Bulgarca Dönemi ise, 9. yüzyıl ile Moğol işgalinin gerçekleştiği 1235-1236 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

III. ***ORTA BULGARCA*** dönemi, Volga (İdil) Bulgar Devleti'nin dağıldığı dönemden başlayarak Kazan'ın işgal edildiği 1551/1552 tarihlerine kadar sürmüştür. Orta Bulgarca kendi içinde *Erken Orta Bulgarca* ve *Geç Orta Bulgarca* şeklinde iki döneme ayrılır. Bu iki dönemin arasındaki ayrılma noktası 1430 yılında Kazan Hanlığı'nın kurulmasıdır.

IV. ***YENI BULGARCA*** dönemi 1552 yılından başlayarak 19. yüzyılın sonuna değin sürmüştür. Bu dönem de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: *Erken Yeni Bulgarca, Geç Yeni Bulgarca.* Bu iki dönemin birbirinden ayrılması ilk Çuvaşça yazılı kaynakların ortaya çıkmaya başladığı 1730 yılı olarak (Strahlenberg'in kelime listesi, derlenme yılı 1723) gösterilmektedir.

V. ***MODERN ÇUVAŞÇA*** dönemi, 1917 yılındaki Bolşevik devriminden itibaren başlamıştır ve sürmektedir (A. Róna-Tas 1982: 118:125-126).

Modern Çuvaşça dönemi, Çuvaş yazı diliyle eserlerin yoğun olarak verilmeye başladığı dönemdir. Günümüzde de hâlen Çuvaş matbuatı etkin bir şekilde eser üretmeye devam etmektedir. Yapılan çalışmalarla Modern Çuvaş dönemi yazı dilinin ana hatları ortaya konmuştur.

Modern Çuvaşçanın yanı sıra en iyi araştırılan Bulgar dil alanı, Róna-Tas'ın tasnifinde *Orta Bulgarca* şeklinde adlandırılan döneme tekabül eden *Volga (İdil) Bulgarcası* olarak bilinen dönemdir. Bu dil alanına ait Arap harfli mezar taşları Róna-Tas (1973), Hakimzyanov (1978), Tekin (1988), Erdal (1993) gibi araştırmacılar tarafından ele alınıp incelenmiştir.

Ne yazık ki, yukarıda gösterilen iki dönemin arasında kalan *Yeni Bulgarca* döneminin ilk devresine ait elimizde herhangi bir metin mevcut değildir. Gelgelelim *Erken Yeni Bulgarca* alt döneminin bitişi Çuvaşça adıyla ilk yazılı kaynakların ortaya çıkışı ile olmuştur. 1730 yılında Strahlenberg'in eserinde gösterdiği 28 Çuvaşça kelime *Geç Yeni Bulgarca* döneminin başlangıcı olmuştur. Róna-Tas, yukarıda gösterildiği gibi *Geç Yeni Bulgarca* döneminin 1917 yılındaki Bolşevik devrimine kadar sürdüğünü düşünmektedir. Çuvaş yazı dilinin temellerinin atılması bu döneme girmektedir.

1730 yılında ilk Çuvaşça kelime listesinin yayımlanmasından 1917 yılına kadar geçen süre içerisinde çeşitli Çuvaşça malzemeler meydana getirilmiştir[1]. Kiril ve Latin harfleriyle meydana getirilen bu malzemenin önemli bir kısmı leksikal materyallerdir. İlk gramer de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Çeşitli dinî metinler ve bu cümleden olmak üzere sahanın en zengin kaynağı İncil de bu dönemde (1820) Çuvaşçaya tercüme edilmiştir[2]. Yine bu dönemden orijinal Çuvaşça metinler de elimizde bulunmaktadır.

Róna-Tas'ın tasnifinde kullanılan ölçütlerin hemen hepsi siyasi olaylar iken, sadece *Geç Yeni Bulgarca* döneminin dil içi gelişmelerle ortaya çıkması da oldukça ilgi çekicidir.

Ne yazık ki, tarihî Bulgar Türkçesinin metinlerle takip edilebilen dönemleri içerisinde gerek ses bilgisi gerek şekil bilgisi gerekse söz varlığı açısından yeterince aydınlatılamamış aşaması sözünü ettiğimiz *Geç Yeni Bulgarca* dönemidir. Bu dönemde ortaya konan dil malzemesinin bilimsel açıdan gün yüzüne çıkarılmaması Çuvaş dil araştırmalarında eksik bir halka ortaya çıkarmaktadır. Bu dönem göz ardı edilerek Çuvaşçanın şu ya da bu sorunu üzerine varılacak herhangi bir yargı kesin olmayacaktır. Dolayısıyla, Çuvaşçanın *Geç Yeni Bulgarca* dönemi bilimsel olarak

[1] Clara Agyagási, "On The Edition of Chuvash Literary Sources" (*Chuvash Studies* [Ed. A. Róna-Tas], 1982, s. 7-17) başlıklı makalesinde bu malzemelerin genel bir listesini vermiştir.

[2] Viryal ağzıyla yazılmış ve 1820 yılında Kazan'da basılmış olan bu İncil tarafımızdan yayıma hazırlanmaktadır.

aydınlatılmadan Çuvaşçanın tarihî bir gramerini yazmak mümkün olmayacaktır.

Çuvaşça üzerine yaptığımız incelemelerde sözünü ettiğimiz döneme ilişkin dil malzemesinin bilimsel olarak ortaya konmamasının eksikliğini yoğun bir şekilde hissetmemiz, *Geç Yeni Bulgarca* döneminin dil kaynaklarını bilim dünyasıyla paylaşmamızı zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla, dönemin kaynaklarını *Yeni Bulgar Türkçesi Döneminin Kaynakları* başlıklı bir dizi araştırmayla ortaya çıkarmayı planlamaktayız[3]. Bu dönemde ortaya konan kelime listeleri, sözlükler ve dil bilgisi çalışmaları *Sözlük ve Gramer Kaynakları*; gerek telif gerekse tercüme olarak ortaya çıkarılan edebî ürünler ise *Edebî Kaynaklar* başlığı altında ele alınacaktır[4].

Eldeki yazı, *Edebi Kaynaklar* dizinin ilk kısmını teşkil etmektedir.

1769 Tarihli Çuvaşça Altı Dizelik Şiir Ya da İlk Çuvaş Şiiri

Çariçe II. Katerina'nın 1767 yılında Kazan'ı ziyareti sırasında ziyaret ettiği bir Hristiyan okulunda karşılama töreninde çeşitli dillerde karşılama konuşmaları yapılmış ve çariçeyi öven şiirler okunmuştur. Bu karşılama töreninde Çuvaşça olarak altı dizelik bir şiir de okunmuştur. Devrin Kazan Başpapazı Veniamin (Vasiliy Putsek-Grigoroviç) tarafından bu methiyeler toplanarak 1769 yılında *Duhovnaya tseremoniya, proizvodivşayasya vo vremya vsevojdelenneysego prisutstviya ee imperatorskogo veliçestva velikoy gosudarni premudreşey monarhini i popeçitel'neyşey materi Ekaterina Vtoroy v Kazan', s prilojeniem pri tom slovom p nesravnennom velikoduşii avgusteyşey imperatritsı samoderjitsı vserossiyskoy, poluçivşey blago poluçnoe ot privivaniya ospı vızdorovlenie* adıyla Saint-Petersburg'ta basılmıştır. Çuvaşça şiir, kitabın 45. sayfasında yer almaktadır. Çuvaşça altı dizelik şiirin yanında, kitapta Marice (Çeremisçe), Udmurtça, Tatarca, Mordvince, Latince gibi dillere ait şiirler de mevcuttur (Petrov 1978: 65).

---

[3] Dönemin önemli kaynaklarından August Ahlqvist'in Çuvaşça malzemeleri Klara Agyagasi ve Eberhard Winkler tarafından hazırlanmıştır: *Tsçhuwasçhiska, Tschuwaschischer Nachlass von August Ahlqvist, Band I,* Studies in Linguistics of the Volga Region Volume IV, Debrecen, 2008.

[4] Johann von Strahlenberg'in *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia* (Stockholm, 1730) adlı eserinin sonunda yer alan ve 32 dile ilişkin kelimelerin verildiği *Gentium Boreo-Orientalium Vulgo Tatarorum Harmonia Linguarum* bölümünde geçen 28 adet Çuvaşça kelimeyi konu edinen bir yazımız *Gazi Üniversitesi Türkiyat Dergisi'*nde yayımlanacaktır.

Petrov'a göre şiir, Hristiyan okulunda okuyan ya da dini seminerlere devam eden öğrenciler veya öğretmenleri tarafından yazılmış olmalıdır.

Metin, Çuvaş edebî dilinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Petrov 1978: 67; Sergeyev 2004: 18).

Biçim

Üç beyit olarak kurgulanan şiir klasik Türk nazım biçimi olan hece ölçüsü ile yazılmıştır. 6+6 şeklinde 12'lik hece ölçüsü kullanılmıştır. Karşılaştırma imkânı bulduğumuz Marice ve Udmurtça şiirde Çuvaşça metin gibi bir ölçü söz konusu değildir[5]. Hatta ilk dizede, hece ölçüsüne uydurmak adına пĕлместпĕр /pĭlmestpĭr/ *'bilmiyoruz, bilmeyiz'* şeklinde olması gereken kelime zaman ekiyle şahıs eki arasına bir ünlü daha ilave edilerek пĕлместĕпĕр /pĭlmestĭpĭr/ şekline sokulmuştur. Bu kullanım, şimdiki-geniş zaman çekiminde karşılaşılan bir durum değildir. Bu değişikliğin şiiri ölçüye uydurma kaygısıyla yapıldığı açıktır. Neticede şiirin, ölçü bakımından Türk nazım biçimine uyması onun orijinal bir telif eser olduğunu (Rusçadan ya da başka bir dilden tercüme edilmediğini) ortaya çıkarmaktadır.

Kafiye bakımından şiirin oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Şiirin kafiye düzenini ve türlerini şöyle gösterebiliriz.

	1. beyit	2. beyit	3. beyit
Kafiye Şeması	— a — a	— b — b	— c — c
Kafiye Türü	-ne, tam kafiye	-çen, zengin kafiye	-ah, tam kafiye

Metin

Orijinal Metin

ПелместапарЪ абирь тя минь барасЪ парня,
Сана чиберь патша пора-мырынЬ Анння!

IоратныжынЪ пиря пелместа марЪ халчень
То-ра хужу сюлдя пелзан и дахЪ чечень

[5] Marice şiir dört dizeden oluşmaktadır. Dizeler, sırasıyla, 12, 14, 13, 15 hecelidir. Udmurtça şiir de dört dizedir. Üçüncüsü 11 hece olan şiirin diğer dizeleri 12 hecelidir. Buna göre, karşılaştırma imkânı bulduğumuz her iki dildeki şiir de Çuvaşça gibi hece ölçüsü ile kurgulanmamıştır.

ПамалыхЪ ся-ванженЪ, ни-минь сохЪ чонЪ анчахЪ
Парня вырня полдарЪ вул да аппин санахЪ.

Metnin Modern Çuvaş Türkçesindeki Biçimi
Пĕлместĕпĕр эпĕр те мĕн[6] парас парне,
Сана чипер патша пурсăмăрăн анне!

Юратнăшăн пире пĕлместтĕмĕр[7] халччен
Турă[8] хуçу[9] çÿлте пĕлсен ытлах чечен

Памалăх çавăншăн нимĕн çук чун анчах
Парне вырăнне пултăр вăл та эппин санах

---

[6] Metni modern Çuvaşçaya aktaran Çuvaş dilciler Petrov (1978: 66) ve Sergeyev (2004: 18) burada темĕн /temɘ̆n/ *'herhangi bir şey; bir şey'* şeklinde bir okumayı tercih etmişlerdir. Ne var ki, темĕн kelimesi Çuvaşçada belirsizlik zamiridir. Metnin bağlamından hareketle burada bir soru kelimesi olması gerektiği açıktır. TT'deki *'ne'* soru zamiri Çuvaşçada мĕн /mɘ̆n/ şeklindedir. Buna göre dizede yer alan темĕн kelimesindeki те /te/ *'da, de; dahi'* şeklinde edat; мĕн /mɘ̆n/ kelimesinin de soru zamiri olarak okunmasının daha doğru olacağını düşünüyoruz. Metinde мĕн kelimesiyle oluşturulan ни-минь (МÇ нимĕн /nimɘ̆n/ *'hiçbir şey'* biçiminin темĕн ile aynı yapısal görünümde olması, buna rağmen нимĕн şeklinin metinde tire ile ни-минь şeklinde yazılırken тя минь okumasında böyle bir unsurun kullanılmaması görüşümüzü desteklemektedir.

[7] Sergeyev (2004: 18) ve Petrov (1978: 66) metinde пелмесма марЪ şeklinde yer alan yapıyı пĕлместĕмĕр /pɘ̆lmestɘ̆mɘ̆r/ şeklinde aktarılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ne var ki, araştırmacılar tarafından gösterilen böyle bir yapı modern Çuvaşçada mevcut değildir. Biz, aşağıda şiirin dil özellikleri hakkında açıklamalar yaptığımız bölümde sıraladığımız nedenlerden dolayı, bu yapının modern Çuvaşçaya пĕлместтĕмĕр /pɘ̆lmesttɘ̆mɘ̆r/ şeklinde aktarılmasının daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

[8] Araştırmacıların (Sergeyev 2004: 18; Petrov 1978: 66) туppa /turra/ *'tanrıya; tanrıyı'* şeklinde yönelme-belirtme hâliyle aktardığı To-pa kelimesinin, modern Çuvaşçaya yalın hâlde турă /turĭ/ *'tanrı'* şeklinde alınmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz. Çünkü söz konusu zarf-fiil yapısıyla kullanılan пелзан (МÇ пĕлсен /pɘ̆lzen/ *'bilince, bildiğinde; bilse'* fiil biçiminin yapıcısı olduğu görünmektedir. Yine sonraki dipnotta açıkladığımız хужу kelimesinin турă şeklinde yalın bir kelimeyi açıklaması daha uygun görünmektedir. Keza, yukarıda Çuvaşça /ĭ/ sesbiriminin metinde [a] işareti ile de kullanıldığı görülmektedir. Yaptığımız okuma önerisine göre önceki kelimeyle birlikte, ifade *'sahibin tanrı'* şeklinde olacaktır.

[9] Metinde хужу şeklinde yer alan kelime, her iki araştırmacı tarafından da modern Çuvaşçaya хăшĕ (/ḫɨʃɘ̆/ *'hangisi'*) şeklinde soru zamiri ile aktarılmıştır. Biz bu şekildeki bir okumaya katılmıyoruz. Çünkü bağlama göre herhangi bir soru anlamı yer almamaktadır. Yine, kelimenin birlikte kullanıldığı To-pa (МÇ турă /turĭ/ *'tanrı'*) kelimesinden hareketle bu kelimenin modern Çuvaşça хуça /ḫuja/ *'sahip, efendi'* kelimesinin teklik 2. kişi iyelik ekini almış şekli olan хуçу /ḫuju/ *'sahibin, efendin'* şeklinde değerlendirilmesinin daha doğru olacağını düşünmekteyiz.

Metnin Transkripsiyonu
pĭlmestpĭr ebĭr de mĭn paras parne
sana çiber patša purzĭmĭrĭn anne
yuratnĭĵĭn pire pĭlmesttĕmĕr ḫalççen
turĭ ḫuju şülde pĭlzen ıtlaḫ çecen

pamalĭḫ şavĭnĵĭn nimĭn şuḳ çun ancaḫ
parne vırĭnne puldĭr vĭl da eppin sanaḫ

Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı
Bilmiyoruz biz de ne verelim hediye,
Sana güzel padişah hepimizin annesi?

Bizi sevdiğini şimdiye dek bilmiyorduk,
Yukarıda (olan) *sahibin tanrı bilse daha iyi…*

Bunun için verecek bir şey yok, sadece can,
Hediye yerine olsun o da öyleyse sana.

Şiirin Dil Özellikleri Hakkında Birkaç Söz

Viryal ağzı temelinde oluşturulan şiir, Kiril harfleri ile yazıya geçirilmiştir (Petrov 1978: 66; Sergeyev 2004: 18). Daha önce, ciddi manada yazı tecrübesi olmaması nedeniyle yazıya geçirmede tutarsızlıklar söz konusudur.

Örneğin, /e/ sesini karşılamak için üç harf gelişi güzel kullanılmıştır. чиберь (MÇ чипер /çiber/ *'güzel, mükemmel, iyi'*), абирь (MÇ эпир /ebir/, эпĕр /ebĭr/ *'biz'*) , Анння (MÇ анне /anne/ *'anne'*) vb.

Çuvaş Türkçesine has fonemlerden kısa /ĭ/ ve /ĭ/ şiirde normal /ı/ ve /i/ seslerinden ayırt edilmemiştir. /ĭ/ sesi /ı/ ile aynı harfle karşılandığı gibi zaman zaman [а] işaretiyle de gösterilmiştir: ПамалыхЪ (памалăх /pamalĭḫ/ *'vermelik; verecek',* fakat полдарЪ (пултăр /poldĭr/ (MÇ /puldĭr/). Bunun gibi /ĭ/ sesi de /i/'yi karşılayan [и] işaretinin yanı sıra [а], [е] işaretleriyle de yazıya geçirilmiştir: минь (мĕн /mĭn/ *'ne'*), fakat ПелместапарЪ (пĕлмест(ĕ)пĕр /pĭlmestpĭr/ *'bilmiyoruz; bilmeyiz'*).

Metinde, полдарЪ (MÇ пултăр /puldĭr/ *'olsun'*), сохЪ (MÇ çук /şuḳ/ *'yok'*), чонЪ (MÇ чун /çun/ *'can'*), То-ра (MÇ турă /turĭ/ *'tanrı'*) gibi Modern Çuvaşçada /u/ ünlüsüyle kullanılan kelimelerin /o/ ünlüsüyle gösterilmesi metnin Viryal (yukarı) ağzı temelinde oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Zira Viryal ile Anatri

(aşağı) ağızları arasında bilinen en temel farklılık /o/ ~ /u/ denkliğidir. Ancak хужу /ḫuju/ '(senin) *sahibin'* kelimesinde ilk ünlünün /u/ olması, Petrov'un metnin Viryal ağzı konuşuru bir kişi tarafından kaleme alınsa da Anatri ağzına ait чечен (/çecen/ *'güzel, mükemmel, iyi'*) kelimesinin yer almasından hareketle ileri sürdüğü bu ağzı konuşan bir kişinin de şiire dahli olduğu şeklindeki görüşünü kuvvetlendirmektedir (1978: 66).

/a/ ünlüsünün yazıya geçirilmesinde herhangi bir karmaşıklık görülmemektedir.

Çuvaş Türkçesinin en karakteristik ünsüz fonemlerinden birisi olan /ş/ (MÇ alfabesinde [ç]) yazıya geçirilirken her durumda /s/ ([с]) ile karıştırılmıştır: **с**юлдя (MÇ çÿлте /şülde/ *'yukarıda, üstte'* , **с**охЪ (MÇ çук /şuḳ/ *'yok'*) fakat **с**ана (MÇ сана /sana/ *'sana; seni'*) gibi.

Modern Çuvaşçada kelime başında tonlu ünsüzler bulunmamaktadır. Buna istisna olarak барасЪ (MÇ парас /paras/ *'verecek'*) kelimesinde kelime başı sesin /b/ ile yazıya geçirildiğini görmekteyiz. Bu bir yanlışlık sonucu değil, kendisinden önceki kelimenin son sesi /n/'nin etkisiyledir.

Metinde, özellikle son beyitte sık olmak üzere, [Ъ] işaretinin vurguyu belirtmek için kullanıldığını düşünmekteyiz.

* * *

ПамалыхЪ (MÇ памалăх /pamalıḫ/ *'verecek, vermelik'*) örneğiyle Çuvaş yazı dilinin karakteristik bir özelliği olan KVK^{r} dizilişindeki on fiilde, çeşitli çekim ve yapım biçimlerinde son ses /r/'nin düşmesi özelliğini 18. yüzyılda da tanıklandığını anlamaktayız.

санахЪ (MÇ санах /sanaḫ/ *'sana, seni'*) biçimiyle, bugün Modern Çuvaşçada ekleşmiş biçimde oldukça işlek olarak kullanılan ET oḳ ~ ök kuvvetlendirme edatının bu ekleşme sürecinin daha önce başlamış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Metinde, çekimli fiil olarak şu dört yapıyı görmekteyiz:

1. пелместапаръ (MÇ пĕлместпĕр /pĭlmestpĭr/ *'bilmiyoruz, bilmeyiz'*): Şimdiki-geniş zaman çekiminde vezin gereği zaman ekiyle şahıs eki arasına bir ünlünün girdiğini daha önce belirtmiştik. Ancak bunun dışında bu kullanım MÇ ile örtüşmektedir.

2. пелместа марЪ şeklinde yazıya geçirilen biçim, hem Sergeyev (2004: 18) hem de Petrov (1978: 65) tarafından Modern Çuvaşçaya aktarılırken пĕлместĕмĕр /pĭlmestĭmĭr/ şeklinde okunmuştur. Oysa, bu şekilde bir çekim Çuvaşçada mevcut değildir.

Bu yapıda kullanılan şahıs ekinin iyelik kökenli olduğu açıktır. Çuvaşçada iyelik kökenli şahıs ekleri yalnızca görülen geçmiş zaman çekiminde ya da yine bu biçimbirimle oluşturulan hikâye birleşik zamanlarda kullanılmaktadır. Diğer taraftan çekimin olumsuz şekli {-mAs} ekiyle kurulduğu görülmektedir. Eğer, şahıs ekinden hareketle zaman biçimbiriminin görülen geçmiş zaman olduğu düşünülse bile bu durumda olumsuzluk ekinin {-mA} şeklinde olması gerekmekteydi. Bütün bunların sonucunda, пелместа марЪ şeklinin Modern Çuvaşçaya şimdiki-geniş zamanın olumsuz hikâye biçimi olan пĕлместтĕмĕр /pĭlmesttĭmĭr/ *'bilmiyorduk'* şekliyle aktarılması gerektiğini düşünmekteyiz. Zira, {-mAs} şeklinin konuşma dilinde şimdiki-geniş zaman olumsuz biçimini işaretlediğini Çuvaşistan'da saha araştırması yaptığımız sırada tespit etmiştik. Üstelik burada zarf olarak халчень (MÇ халччен /ḫalççen/ *'şimdiye kadar, şimdiye dek'*) kelimesinin kullanılması da bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

3. полдарЪ (MÇ пултăр /puldĭr/ *'olsun'*): Bu yapı, teklik 3. kişi emir çekim biçimidir. Emir-şahıs kipinin teklik 3. kişi biçiminin, ünlüsü dışında, MÇ ile aynı olduğu görülmektedir.

4. (абирь …) барасЪ: Çuvaşça üzerine yapılmış mevcut çalışmalarda gösterilmemesine rağmen 2009 yılında tamamladığımız doktora tezimizde Çuvaşça gelecek zaman sıfat-fiil eki {-As}'ın şahıs zamirleri ve antroponimler ile birlikte isteme ifade eden kiplik bir yapıyı işaretlediğini tespit etmiştik.

Ăçта **выртарас** вара **ман** сана?

/ĭşta vırttaras vara man sana?

Peki seni nerede yatırayım (Durmuş 2009: 335-336)

Bu durumda {-As} ekli istek kipinin kullanımı Çuvaşçanın eski metinlerinde de tanıklanmaktadır[10].

[10] MÇ'da bu yapıların şahıs kavramı ilgi durumu ekli şahıs (kişi ve dönüşlülük) zamirleri ve antroponimlerle kurulmasına rağmen eldeki metinde çokluk 1. kişi kavramını karşılayan şahıs zamirinin yalın hâlde olduğu görülmektedir. Bu yapının tarihsel gelişimi üzerine fikir beyan etmek için şu an erkendir. Diğer tarihî metinlerin ortaya konmasından sonra durum netleşecektir.

DIZIN

абирь: (MÇ эпир /ebir/, эпĕр /ebĭr/) biz

a. 1

анчахЪ: (MÇ анчах /ancaḫ/) ancak, sadece, yalnızca

a. 5

анння: (MÇ анне /anne/) anne

a. 2

аппин: (MÇ эппин /eppin/) öyleyse, o hâlde

a. 6

бар-: (MÇ пар- /par/) vermek → **па(р-):**

б.-асЪ [SF] 1

чечень: (MÇ чечен /çecen/) güzel, iyi; harika

ч. 4

чиберь: (MÇ чипер /çiber/): güzel, mükemmel, harika

ч. 2

чонЪ: (MÇ чун /çun/) [< Far.] can

ч. 5

да: (MÇ та /ta/) da, de, dahi

д. 6

хал: (MÇ хал /ḫal/) [< Ar.] şimdi

х.+чен [SDE] 3

хужа: (MÇ хуça /huja/) [< Far.] sahip, efendi

хужу (<хуça+у [TK2K-IYE]) 4

и да: (MÇ ытла /ıtla/) çok, fazla

и да+хЪ (<+ах [KE] ~ ET *oḳ*) 4

минь: (MÇ мĕн /mĭn/) ne

m. 1

ни-минь: (MÇ нимĕн /nimĭn/) hiçbir şey

n. 5

па(р-): (MÇ пар- /par-/) vermek, → **бар-**

Па(р-)+{ма[FIYE]+лыхЪ[IIYE] SF} 5

парня: (MÇ парне /parne/) hediye, armağan

п. 1, 6

патша: (MÇ патша /patša/) [< Far.] padişah, kral, kraliçe

п. 2

пел-: (MÇ пёл- /pĭl-/) bilmek

п.-мес [OLMSZ]-т[Ş-GZ]-апарЪ [Ç1KE] 1

п.-мес [OLMSZ]-т[Ş-GZ]-(ø <т [GGZ])- а марЪ [Ç1KE] 3

п.- зан [ZF] 4

пиря: (MÇ пире /pire/) bizi, bize.

п. 3 *'bizi'* (*пир+е [Y-BDE])

пол-: (MÇ пул- /pul/) olmak

п.-дарЪ [EK-TK3K]

пора-мыр: (MÇ пурăмăр /purĭmĭr/, пурсăмăр /purzĭmĭr/) hepimiz

п. (< пор (ET bar ~ TT var) +а-мыр [ÇK1K-IYE])+ынЪ[IDE] 2

сана: (MÇ сана /sana/) seni, sana

с. 2 *'sana'* (*сан+а [Y-BDE])

с.хЪ *'sana'* (*сан+а [Y-BDE])+а хЪ[KE]) 6

ся-в: (MÇ çавă /şavĭ/, çав /şav/) bu, şu

с.+ан[IDE]+женЪ [Sebep edatı (~ ET *uçun?*)] 5 *'bunun için, bu yüzden'*

сохЪ: (MÇ çук /şuḳ/) yok

с. 5

сюл: (MÇ çÿл /şül/) yukarı, üst

с.+дя [BDE] 4

то-ра: (MÇ турă /turĭ/) tanrı

т. 4

тя: (MÇ та /ta/, /da/) da, de; dahi → **да**

т. **1**

вырн: (MÇ вырăн /vırĭn/) yer, orun

выр(*ă)н+я [Y-BDE] *'yere'* 6

вул: (MÇ вăл /vĭl/) o

в. 6

юрат-: (MÇ юрат- /yurat-/) [< Tat]. sevmek.

ю.-ны[SF] –жынЪ[Sebep edatı] 3

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
BDE	: Bulunma durumu eki
Ç1KE	:Çokluk 1. kişi eki
ÇK1K-IYE	: Çokluk 1. kişi iyelik eki
EK-TK3K	: Emir kipi, teklik 3. kişi
ET	: Eski Türkçe
Far.	: Farsça
FIYE	: Fiilden isim yapım eki
GGZ	: Görülen geçmiş zaman
IDE	: İlgi durumu eki
IIYE	: Fiilden İsim Yapım Eki
K	: Konsonant
KE	: Kuvvetlendirme edatı
MÇ	: Modern Çuvaşça
OLMSZ	: Olumsuzluk eki
SDE	: Sınırlama durumu eki
SF	: Sıfat-Fiil
Ş-GZ	: Şimdiki-geniş zaman eki
TK2K-IYE	: Teklik 2. kişi iyelik eki
TT	: Türkiye Türkçesi
Tat.	: Tatarca
V	: Vokal

Y-BDE : Yönelme-belirtme durumu eki

ZF : Zarf-fiil

KAYNAKÇA

AGYAGÁSI, Klára (1982) "On the Edition of Chuvash Literary Sources" *Chuvash Studies* (Ed. A. RÓNA-TAS) Akademiai Kiado: Budapeşte, s. 7-17.

AGYAGÁSI, Klára; WINKLER, Eberhard (2008) *"August Ahlqvist, Tsçhuwasçhiska, Tschuwaschischer Nachlass von August Ahlqvist, Band I,* Studies in Lingusitics of the Volga-Region Volume IV, University of Debrecen, Debrecen.

DURMUŞ, Oğuzhan (2009) *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Edirne.

ERDAL, Marcel (1993) *Die Sprache der wolgabolgarischen Inschriften,* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

HAKIMZYANOV, F[arid] S[abirzyanoviç] (1978) *Yazık Epitafiy Voljskih Bulgar,* Moskva: Nauka.

PETROV, Nikolay Petroviç (1978) *Чăваш Литература Чĕлхин Историйĕ* [Çuvaş Edebi Dilinin Tarihi], Şubaşkar.

RÓNA-TAS, A. (1982) "*"The Periodization and Source of Chuvash Literary Language", Chuvash Studies* (Ed. A. RÓNA-TAS) Akademiai Kiado: Budapeşte, s. 113-169.

RÓNA-TAS, A. FODOR, S. (1973) *Epigraphica Bulgarica, A Volgai Bolgár-Török Feliratok,* Szeged: Studia Uralo-Altaica I.

RÓNA-TAS, András (1982) "*The Periodization and Source of Chuvash Literary Language" Chuvash Studies* (Ed. A. RÓNA-TAS), Budapeşte, Akademiai Kiado, s. 113-169.

SERGEYEV, Leonid Pavloviç (2004) *XVIII Ĕмĕртти Чăваш Çырулăхĕн Палăкĕсем* [18. Yüzyıl Çuvaş Yazı Dilinin Anıtları], Şubaşkar.

TEKIN, Talât (1988) *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Мы Татара своимъ же теперь разговоромъ ,
Сколько можно , скажемъ все всемъ нашимъ соборомъ :
Ибо сладко и пріятно рѣчь дѣтскую нагу,
Матерній слухъ и горящій духъ пріемлетъ какъ благу.

ПО ЧЕРЕМИСКИ.

Тынь мямнамъ моцъ куцѐ ялше Эдемкане
Тынь мямнамъ тумпушецъ куцѐ тынинь Эргецкане
Тычь мямнамъ шицъ кодо шкемà сталанъ тумена ,
Тыдолянлинъ пуже юмо шулкмъ шялюнъ келесына.

ПО ЧУВАШСКИ.

Пелместапаръ абіръ тя минь барасъ парня ,
Сана чиберь пашна пора-мырынъ Анна !
Іорашныжынъ пиря пелместа маръ халчень
То-ра хужу сюлдя пелзанъ и дахъ чечень
Памалыхъ ся-ванженъ , ни-минь сіохъ чонъ анчахъ
Парня вырня полдаръ вулда анпинь санахъ.

ПО ВОТСКИ.

Ма эзь сьошы выцякъ ишизнатонъ милы
Аэстисъ ма ибырцамъ бадзимъ ми инмарлы
Солы тенъдъ тау мумя шнамъ верасько
Уно улпы тенъдъ инмаръ сьошъ курысько.

Kitabın, Çuvaşça şiirin yer aldığı sayfası (s. 45)